

माझा सरावपाठ

श्री. संजय पुरुषोत्तम शेडमाके,

सहाय्यक प्राध्यापक,

पी. व्ही. डी. टी. कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमेन,

चर्चगेट, मुंबई – २०.

सरावपाठ घेताना माझी प्रगती का होत नाही ? असा प्रश्न सर्व शिक्षण महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षकाला पडत असणार. दुसरा प्रश्न म्हणजे प्रगती होत नसेल तर त्यास जबाबदार कोण ? शिक्षण महाविद्यालयाचा 'कणा' समजला जाणारा महत्वाचा भाग म्हणजे शिक्षण महाविद्यालयाचा सराव पाठ व ती घेण्याची पध्दती. वरील प्रश्नाचा विचार केला तर ह्या प्रवाहामध्ये असणारे तिनही घटक म्हणजे शिक्षक, विद्यार्थी, प्रशासनाचा घटक असणारा प्राचार्य यांचा विचार करावे लागेल. जर चांगला शिक्षक निर्माण करावयाचा असेल तर त्याला गुणात्मक प्रशिक्षण मिळणे आवश्यक आहे. मग गुणात्मक विकास कसा होईल याचा विचार करणे कमप्राप्त आहे.

माझा पाठ का चांगला झाला नाही असा प्रश्न विद्यार्थ्याला जर पडत असेल तर त्याचे उत्तरही त्याच्या जवळ आहे. मला तयारीला वेळ मिळाला नाही, शिक्षकाने मार्गदर्शन केले नाही असाच प्रश्न जर शिक्षकांना विचारला तर, "अहो हल्ली विद्यार्थी अभ्यासच करीत नाही त्याची मेहनत घेण्याची तयारीच नसते।" हाच प्रश्न प्राचार्यांना विचारला तर त्याचे उत्तर बघा. "प्रवेश बघा कधी झाले ? अजुनही प्रवेश चालले. शाळा सराव पाठासाठी शाळेत उभे करतच नाही." सर्वांचेच समर्थन वरवर बघता बरोबरच आहे. मग शिक्षक प्रशिक्षणाचा 'कणा' समजल्या जाणा-या सराव पाठात गुणात्मक बदल होवूच शकणार नाही का ?

म्हणून आरोप – प्रत्यारोप करून चालणार नाही तर त्याच्यावर उपचार करणे आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांना काही प्रश्न मनात येणे आवश्यक आहे. सराव पाठ का घ्यावे ? माझा उद्देश काय ? पाठ पूर्ण करणे की, शिकविण्याचे कौशल्य आत्मसात करणे ? आपण कशाला महत्व देतो ? विद्यार्थ्यांना त्यांचा अनुभव पाठासंदर्भात विचारले असता, सर आज पाठ अजिबात चांगला झाला नाही. माझी तयारी होती परंतू विद्यार्थी फार मस्तीखोर आहेत. सहकार्यच करीत नाही. दुसरा एखादी विद्यार्थी सांगतो सर कालचा पाठ

चांगला झाला. म्हणजे कालचा व आजचा वर्ग एकच. शिक्षक एकच मग असा अनुभव भिन्न का ? विद्यार्थ्यांनी घेतला तो घटक शिकविण्याची विद्यार्थ्यांची तयारी चांगली झाली होती. आवडीचा घटक त्याला मिळाला होता. त्यावर चांगले संदर्भवाचन करता आले होते. विद्यार्थ्यांनी जास्तीत जास्त सहभाग घ्यावे म्हणून प्रयत्न केला होता व विद्यार्थ्यांनी चांगला प्रतिसाद दिला होता.

यावरून निष्कर्ष निघतो की, वर्ग चांगला किंवा वाईट नसतो. चांगले किंवा वाईट आपणच स्वतः शिक्षक प्रशिक्षक असतो. शिक्षक प्रशिक्षकाने कोणता विचार केला यावर त्याच्या पाठाच्या परिणामकारकतेवर परिणाम जाणवून येतो. शिक्षक प्रशिक्षकाने काही प्रश्न स्वतःस विचारावयाचे आहे. पाठ संख्या पूर्ण करण्यासाठी पाठ घ्यावयाचा का ? सराव पाठात कौशल्य प्राप्त करायचे का ? की, माझ्या विद्यार्थ्यांच्या वर्तन बदलासाठी ? स्वतःच्या आनंदासाठी ? माझे मत व्यक्त करावयाचे झाले तर शिकवायचे ते स्वतःच्या आनंदासाठी. जेव्हा आपण आपल्या आनंदासाठी शिकवितो तेव्हाचा आनंद काय निराळाच असतो. पण, जेव्हा पाठ पूर्ण करण्याच्या आनंदात असतो किंवा मार्गदर्शकांना आनंदी करण्याच्या भानगडीत असतो तेव्हा आपण आपल्या आनंदावर विरझन घालीत असतो. जेव्हा आपण स्वतः आनंद घेण्यासाठी शिकवू तेव्हा डांबरेट असलेली पोरं, मस्तीखोर वर्ग तुमच्या शिकविण्याच्या आनंदात 'आनंदीतमस्ती' उपभोगत असतात.

आपल्या अपयशाची जबाबदारी दुस-यावर थोपवून क्षणाचा आनंद जरी मिळविता येत असेलही परंतु शिक्षकी पेशाचा चिरआनंदापासून आपण दूर झाल्या शिवाय राहणार नाही. मग विद्यार्थी शिक्षक म्हणून काय करावयास पाहिजे. जेव्हा सर मार्गदर्शन करतील तेव्हाच कृती करणार, वेळ मिळाल्यास मी संदर्भ पुस्तके चाळील, असे जर असेल तर मार्गदर्शक तुम्हाला मार्गदर्शनासाठी उपस्थित नसतील. तुमच्या जवळ संदर्भ पुस्तके चाळण्यासाठी वेळ सुध्दा नसेल. पण जर का स्वतः शिकविण्याचा आनंद प्राप्त करण्यासाठी धडपडत असाल तर तुमच्या मनात वेगवेगळे प्रश्न पडतील. प्रश्न पडल्यानंतर मार्गदर्शकांना शोधण्याचा मोह होईल, त्यांना कुठेतरी गाठाल व तुमच्या मनातील प्रश्न विचारा. जर समाधान झाले नाही तर पुस्तकांच्या सहवासात पळाल व त्यासाठी वेळही काढाल.

जर तुम्हाला चांगला शिक्षक व्हावयाचे असेल किंवा शिकवायचे असेल तर तुम्ही शिकला पाहिजे. 'शिकण्याचा प्रयत्न तरी केला पाहिजे.'

शिक्षण महाविद्यालयातील शिक्षक प्रशिक्षक आपल्या सोयीने शिकवित असतो. (हा आरोप शिक्षक महाविद्यालयाच्या शिक्षक प्रशिक्षकापर्यंत मर्यादीत नाही) जर काय शिकवायचे याचा विचार खोलवर केला

तर, पदोपदी आम्हाला प्रश्न पडतील व त्याची उत्तरे शोधण्याचा आम्ही प्रयत्न करू. पण, मी वर सांगितल्याप्रमाणे मला काय माहिती आहे हेच मला शिकविण्याचा रस असेल तर। परंतू विद्यार्थ्यांच्या भूमिकांचा विचार केला तर विद्यार्थ्यांना काय माहिती नाही ती कशा प्रकारे माहिती करून घेता येईल याचा विचार मी शिक्षक म्हणून केला तर दुस-यांच्या चेह-यावरील समाधान व आनंद माझ्याही चेह-यावर समाधान व आनंद आसाडेल. माझा पाठ का चांगला झाला नाही असा प्रश्न माझ्या समोर येणार नाही. तर, माझा पुढचा पाठ कसा यापेक्षा चांगला घेता येईल याचा विचार माझ्या डोक्यात येईल.

आरोप करून चालणार नाही तर, त्याचे समाधान काय असेल यावर विचार करणे आवश्यक आहे.

